

**ПРОБЛЕМИ
МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ
В СУЧАСНОМУ
ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ОСТРОГРАДСЬКОГО

**ПРОБЛЕМИ
МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ
В СУЧАСНОМУ
ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

Колективна монографія

**Наукові редактори
Л. В. Герасименко,
В. Ф. Моргун**

**Кременчук
2020**

УДК 37.015.3 + 159.922+ 159.923 +159.942+159. 947. 5

ББК 88.52

Про 78

Рекомендовано до друку

рішенням Ученої ради Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (протокол № 2 від 20 жовтня 2020 р.)

Рецензенти:

О. Г. Коваленко, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу андрагогіки Інститута педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

Л. А. Семеновська, доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Про 78 **Проблеми мотивації особистості в сучасному освітньому просторі:** колективна монографія / наук. ред. Л. В. Герасименко, В. Ф. Моргун. – Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2020. – 260 с. ISBN 978-617-639-267-5

Монографію присвячено теоретичним і практичним аспектам психолого-педагогічної діагностики та формування мотивації особистості на різних рівнях освітньої практики. У науковому виданні викладені результати практичного досвіду використання інноваційних форм та методів мотивації діяльності у педагогічній, профілактичній, консультативній та психокорекційній роботі вихователів, учителів, викладачів вищої школи, практичних психологів. Зазначені особливості використання різноманітних методик і технологій у контексті розвитку особистісної та професійної компетентності особистості протягом життя. Дослідження, що представлені у науковому виданні, мають теоретичний та прикладний аспекти. Всю відповідальність за правильність фактів і посилянь, що подаються в колективній монографії, несуть автори.

Наукове видання: українською та англійською мовами.

Монографія буде корисна для науковців, працівників освіти, практичних психологів, аспірантів і студентів, а також фахівців, які працюють у суміжних галузях.

УДК 37.015.3 + 159.922+ 159.923 +159.942+159. 947. 5
ББК 88.52

ISBN 978-617-639-267-5

© Автори, 2020

© КрНУ імені Михайла Остроградського, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

Л. В. Герасименко 5

Розділ 1

МОТИВАЦІЯ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ... 7

1.1. Специфіка формування мотивації дітей дошкільного віку як чинник успішності навчання у новій українській школі

Л. П. Клевака, О. М. Тур 7

1.2. Соціально-психологічна адаптація дітей до умов дошкільного освітнього закладу засобами естетотерапії

Н. О. Сайко 21

Розділ 2

МОТИВАЦІЯ ОСВІТИ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ..... 35

2.1. Топологія полімотивації навчання і теорія поетапного формування розумових дій

В. Ф. Моргун 35

2.2. Мотивація молодших школярів в умовах інтегрованого навчання

М. М. Тесленко, Н. О. Юдіна 59

Розділ 3

МОТИВАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ У СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ..... 82

3.1. Гендерні особливості мотивації професійного самовизначення молоді

О. В. Літвінова..... 82

3.2. Модернізація організації освітнього процесу у вищій школі: психолого-педагогічний ресурс арт-практик

С. П. Яланська..... 96

3.3. Адаптація студентів-першокурсників до навчання у закладах вищої освіти за допомогою психологічних арт-практик

Н. М. Атаманчук..... 110

3.4. Formation of positive educational and professional motivation of the future teacher (Формування позитивної навчальної та професійної мотивації майбутніх учителів) Т. В. Poyasok, О. І. Bespartochna (Т. В. Поясок, О. І. Беспарточна).....	128
3.5. Мотивація діяльності та професійного вдосконалення майбутніх педагогів Р. М. Білоус, С. М. Сошенко.....	150
3.6. Формування професійної мотивації студентів-психологів засобами ситуаційного моделювання Л. В. Герасименко.....	172
Розділ 4	
<u>АКМЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОТИВАЦІЇ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ЗРІЛОЇ ОСОБИСТОСТІ</u>	199
4.1. Соціально-психологічна детермінація освітнього простору людей поважного віку Т. В. Ткач.....	199
4.2. Розвиток творчої особистості на засадах рефлексивного підходу Ю. Л. Горбенко.....	216
4.3. Екзистенціальна мотивація електорального вибору особистості Г. О. Лебединська.....	231
<u>ПІСЛЯМОВА. Перспективи вивчення топології полімотивації особистості у діяльнісному підході</u> В. Ф. Моргун.....	247
<i>Відомості про авторів</i>	258

«...Хіба можна працювати на користь людства сухою душею, що заснула, хіба можна сонному працювати серед бадьорих і не лише машинально, летаргічно робити дане діло, але розуміти, у чому біда і нещастя цих людей, як допомогти їм із цієї біди виплутатися? Хіба можна пізнати і зрозуміти, коли спить почуття, коли не хвилюється серце, коли немає якихось чарівних, якихось невловимих фантазій. Говорять, одним розумом можна все досягнути. Не вірте, не вірте!»

Володимир Вернадський.
Лист до Н. С. Старицької, 1886 р.

ПЕРЕДМОВА

Ноосферні процеси ХХІ століття, постійно зростаючий темп життя, пандемія COVID-19, вимушений перехід на дистанційно-ізоляційний характер діяльності, зростання екологічних загроз – вимагають уміння швидкої адаптації мотиваційної сфери людини до мінливих умов, постановки відповідних цілей, формування адекватних установок. Відтак на психолого-педагогічні науки покладається місія забезпечення суспільства ефективними засобами діагностики проблем ціннісних орієнтацій та пошук технологій розвитку мотивації сучасної особистості. Реалізація означених завдань, зокрема в системі освіти, стає можливою у результаті застосування новітніх теоретичних підходів та інноваційних технологій.

Саме тому актуальність колективної монографії «Проблеми мотивації особистості в сучасному освітньому просторі», що презентує авторські розробки двадцяти провідних науковців Кременчука і Полтави із різних аспектів психолого-педагогічної діагностики, розвитку і корекції полімотивації особистості, є беззаперечною та зумовленою потребами науки і практики.

Матеріали колективної монографії розподілені за чотирима розділами. У першому розділі «Мотивація розвитку дітей дошкільного віку» розглядаються дві проблеми: специфіка формування мотивації дітей дошкільного віку як чинник успішності навчання в новій українській школі та соціально-психологічна адаптація дітей до умов дошкільного освітнього закладу засобами естетотерапії.

Другий розділ «Мотивація освіти учнів середньої школи» складається також із двох глав: топологія полімотивації особистості учня і теорія поетапного формування розумових дій та мотивація молодших школярів в умовах інтегрованого навчання.

Горбенко Ю. Л.
кандидат психологічних наук, доцент,
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ НА ЗАСАДАХ РЕФЛЕКСИВНОГО ПІДХОДУ

Актуальність дослідження творчої особистості на засадах рефлексивного підходу стає у сучасних умовах одним із пріоритетних напрямків розвитку науки та суспільства в цілому. Сучасний розвиток цивілізації, обумовлений переходом до нового технологічного устрою, що супроводжується конвергенцією нано-, біо-, інфо- і когнітивних технологій, генерує нові виклики для людства. Ми є свідками різкого зниження енергоємності і матеріаломісткості виробництва за рахунок конструювання нових матеріалів та технологій, які, в свою чергу, є наслідком синергетичного розвитку різних напрямків наукових знань. У таких умовах без розвитку творчого потенціалу людини як основного інструменту побудови нового технологічного устрою подальший прогрес неможливий.

Поряд із перевагами інформаційного суспільства виникає низка досить складних проблем, пов'язаних із формуванням нової системи цифрового спілкування та взаємодії, яка призводить до зменшення реальних міжособистісних контактів у суспільстві, спотворення суспільних механізмів взаємодії та руйнування системи взаєморозуміння. Усвідомити негативні наслідки впливу цифрового суспільства на людину складно, але ще складнішим таке усвідомлення стає завдяки використанню надбань науки, спрямованої на формування маніпулятивних систем рефлексивного управління.

Україна на собі відчула потужність та ефективність використання рефлексивного управління, результатом якого стала втрата територій при анексії Криму без прямого застосування вогневого ураження. Майбутнє України, як і глобального світу в цілому, все більше буде залежати від можливостей особистості усвідомлювати свої власні думки тобто рефлексії.

Постановка проблеми. Свобода особистості у своїй вищій формі прояву є свободою мислення, останнє, у свою чергу, неможливе без задіяння свого «внутрішнього спостерігача», яким і є механізм рефлексії.

Феномен рефлексії активно досліджується філософами з початку шістнадцятого століття; один із основних представників англійського емпіризму та Просвітництва англійський філософ Дж. Локк підкреслював значущість рефлексії у процесах пізнання; німецький філософ XIX століття Г. В. Ф. Гегель, який створив систематичну теорію діалектики, наголошував на тісний зв'язок мислення та рефлексії; Й. Г. Фіхте,

головною проблемою етики вважав суперечність між необхідністю і свободою, розробив концептуальну схему рефлексії.

Провідними науковцями радянського періоду, рефлексія розглядалась як пояснювальний принцип організації та розвитку психічних процесів; так Л. С. Виготським розроблено питання про роль рефлексії в психічному розвитку, який вважав, що «нові види зв'язків і співвідношення функцій мають у своїй основі рефлексію, відображення власних процесів у свідомості» [32, с. 26], С. Л. Рубінштейн, зауважував, що «поява свідомості пов'язана з виокремленням із життям та безпосереднього переживання рефлексії на оточуючий світ і самого себе» [11, с. 48].

Сучасний науковий світ продовжує активно досліджувати рефлексію та рефлексивні процеси (М. Г. Алексєєв, В. В. Давидов, І. І. Ільєсов, В. Ф. Петренко, Я. А. Пономарьов, В. М. Слободчиков, В. В. Столін, А. Браун, Д. Дорнер, В. Маттеус, Ж. Піаже, В. Франкл та багато інших зробили свій внесок у розробку та дослідження рефлексивних процесів).

Із найбільш популярних напрямків дослідження рефлексії можна виокремити дослідження Г. П. Щедровицького, творця методології системного мислення та схеми рефлексивного виходу [18]; В. А. Лефевра наукові роботи присвячені теорії рефлексивних ігор, концепції рефлексивної системи, розробки поняття рефлексивне управління, та рефлексивний конфлікт [8]; О. І. Генісаретського дослідження методичної рефлексії та рефлексивного управління [4]. Дослідження рефлексії вченими продовжується у співвідношенні з механізмами розвитку особистості (І. С. Кон, В. В. Столін та інші), продуктивного розуміння (І. М. Семенов, С. Ю. Степанов та інші), взаєморозуміння у спілкуванні (Г. М. Андрєєва, О. О. Бодальов та інші).

Окремо необхідно виділити дослідження творчого процесу як системи, що саморегулюється мисленням та рефлексією, Н. Г. Алексєєва, Л. В. Григоровського, В. К. Зарецького, С. Ю. Степанова та інших.

На думку С. Ю. Степанова, «рефлексія займає у структурі дискурсивного мислення місце особливого компоненту. Цей компонент необхідний для подолання суб'єктом, через механізм самоорганізації та самостабілізації, конфліктності мисленого пошуку та відповідно для підвищення ефективності вирішення творчих задач» [16, с. 3].

У зв'язку з вимогами часу до підвищення ролі творчого мислення у розвитку цивілізації дослідження творчої особистості на засадах рефлексивного підходу стає пріоритетною науковою проблемою.

Отже, виходячи з актуальності та важливості дослідження ролі творчого мислення у розвитку цивілізації, метою нашого дослідження є аналіз взаємозв'язку рефлексії та творчих можливостей особистості.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати погляди вчених на проблему взаємозв'язку творчих можливостей та рефлексивних процесів особистості.

2. Обґрунтувати алгоритм створення технік розвитку творчого потенціалу особистості на засадах рефлексивного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми. Творчість як створення інновацій стає напевно єдиною діяльністю, яка навряд буде замінена машинними кодами. У сучасній науці проблема творчості вивчається у різних аспектах та підходах.

Старовойтенко Е. Б. розкриває психологічну функцію творчого мислення, М. Г. Ярошевський розробляє творчу діяльність у науці, теоретична модель творчої особистості розроблена В. О. Моляко, психологія творчості досліджується С. П. Яланською, рефлексивний аспект творчості активно досліджує І. М. Семенов та інші.

Велика кількість наукових досліджень присвячених як рефлексивним процесам так і психології творчості, стало базою для створення нових напрямків розвитку психологічної науки, таких як рефлексивна психологія, рефлексивна педагогіка, які тісно переплітаються з вивченням творчості та креативності.

Виклад основного матеріалу. Щоб заглибитись у нюанси взаємодії творчих та рефлексивних процесів, спробуємо проаналізувати та виділити характерні ознаки самих цих процесів.

За рефлексивно психологічною концепцією І. М. Семенова «організованість творчого мислення проявляється в його диференціації на різні функціональні рівні: 1) комунікативно кооперативний; 2) особистісно рефлексивний; 3) інтелектуально рефлексивний; 4) предметно змістовний; 5) операційно змістовний. У своїй сукупності ці рівні утворюють систему структурних компонентів організації творчого мислення» [15, с. 66].

Отже, рефлексія оперує досвідом, а творчість спрямована на створення того, що буде у майбутньому, але і творчість і рефлексія це мислення над мисленням що спрямовані у різні часові виміри: рефлексія осмислює досвід минулого, творчість проектує майбутнє.

Крім цього, необхідно акцентувати увагу на особистісному компоненті, як центральному та системотворчому елементі творчих процесів. У цьому контексті цікавим є визначення рефлексії Д. Дернером, який вважає, що рефлексія це «здатність думати про своє власне мислення з метою його вдосконалення» [22, с. 102].

Тобто, тільки творча особистість може поставити собі мету вдосконалювати мислення (більшість і не замислюється про якість свого мислення). Важливим є висновок про спрямованість особистості на бажання вдосконалювати свій інструмент мислення, але ж тільки в таких умовах можна запустити всі рефлексивні та творчі процеси.

Вчені наголошують і на зворотному процесі, наприклад І. М. Семенов І. В. Байер, А. В. Лосєв, у своїх дослідженнях показали, що «при застосуванні різнотипових рефлексивних приймів та процесів, при вирішенні мислених задач відбувається їх закріплення та функціонування як мисленевої психічної властивості особистості, що у подальшому

забезпечує стійке застосування суб'єктом рефлексивних прийомів при рішенні широкого кола задач. У цьому випадку можна казати про формування рефлексивного мислення» [15, с. 66].

Творче і рефлексивне мислення є протилежними частинами одного цілого та не можуть існувати один без одного (без опанування досвіду неможлива творчість, без творчого погляду на минуле неможливе його адекватне опанування через рефлексію).

Як підтвердження цього, А. В. Растянников наголошує, що «рефлексія розуміється як процес переосмислення та евристичного подолання суб'єктом шаблонів досвіду мислення, спілкування, взаємодії, доходячи до утворення нових (креативно-інноваційних) змістів» [10].

Крім того, на думку В. О. Моляко, «жоден реальний процес створення винаходу не може бути вкладений у прокрустове ложе будь якої схеми, звичайно творчість винахідника представляє собою надзвичайно складне та непостійне сплетення психічних станів та процесів, протікання та взаємозв'язок яких залежить від об'єктивних умов праці, фонду умінь, знань та навичок особистості, його творчих, інтелектуальних та емоційних якостей. Інакше кажучи, будь-який творчий процес необхідно характеризувати відповідно психологічним, представляючи і процес і особистість, що приймає рішення [9, с. 22].

Розкриваючи складність процесу творчості Моляко продовжує: «ми не випадково користуємося для опису процесу прийняття рішення поняттям «потік рішення» ... Рішення творчої задачі не нагадує рух автобуса до зупинки згідно заданого маршруту, це саме потік у великому місті, хаотичний з точки зору стороннього спостерігача, з «корками», «зустрічним рухом», «тунелями» та «об'їздами» [9, с. 28]. «Регулювання потоку рішень або його ігнорування, управління цим потоком здійснюється не тільки свідомо; більша частина праці відбувається у сфері що не усвідомлюється суб'єктом. Але основні, вирішальні моменти успіху, як правило, усвідомлюються [9, с. 32].

Спробою розчленувати цей «потік рішення» та зрозуміти протікання рефлексивних процесів, на нашу думку, є пояснення Г. П. Щедровицького про співвідношення «чистого мислення» та «миследії» (під чистим мисленням розуміється ідеальне мислення у «логосі»). Г. П. Щедровицький зазначає, що «зв'язує та замикає мислення та миследію рефлексія. У загальному говорячи, рефлексія є засіб шнуркування та ув'язки. ... Вирішальна роль в цьому процесі об'єктивації, онтологізації або опредметнення належить рефлексії, яка, відповідно, зв'язує думку-комунікацію на миследію та створює це ціле» [19, с. 554]. Для пояснення наведемо один з прикладів Г. П. Щедровицького: «Ми від тексту, від слів, за якими скриті значення, починаємо переходити в ідеальну дійсність, починаємо малювати ідеальний об'єкт, це і є вихід до чистого мислення, з іншого боку, ми починаємо предметизувати це на базі рефлексії та опускатися, до низу, в нашу миследію. А що ж є підставою та засобом, що

створює ціле? Рефлексія. Причому, ця рефлексія починає з протидії у комунікації. Скажем, коли я говорю щось, а Василь Васильович мене питає: «Що ж ви все таки кажете?», – він мене тим самим виводить у рефлексивну позицію, він мене примушує обмірковувати те, про що я казав. Йому недостатньо того, що я казав, він вимагає ще чогось більшого. Відповідно, я йому повинен відповісти якимось по іншому, вже не на рівні слів, а за допомогою чогось іншого – або в ідеальній схемі об'єкту, або з виходом на реальну річ» [19, с. 557].

Така ж схема об'єднання людини та світу у цілісність за допомогою рефлексії описана і С. Л. Рубінштейном. Він зазначає, що: «Існує два основних способи існування людини і, відповідно, два ставлення її до життя. Перший – життя, що не виходить за межі безпосередніх зв'язків, в яких живе людина. Тут людина вся всередині життя, будь-яке її ставлення – це ставлення до окремих явищ, але не до життя в цілому... Другий спосіб існування пов'язаний із появою рефлексії. Вона ніби призупиняє, перериває цей безперервний процес життя і виводить людину мислено за його межі. Людина ніби займає позицію поза ним. Це вирішальний поворотний момент. Тут закінчується перший спосіб існування і починається другий. З появою рефлексії пов'язане філософське осмислення життя» [12, с. 30].

Отже, ми бачимо що рефлексія та творчість забезпечують цілісний процес усвідомлення себе у контексті своєї діяльності у світі. Здатність особистості до самотворення забезпечується узгодженою та неподільною роботою творчого та рефлексивного, але зв'язує усе та передає з «чистого розуму» до діяльності рефлексія. У свою чергу рефлексія включає в себе актуальне бачення світу та себе самого через присутність образу свого Я у процесі творчого або рефлексивного вибору, забезпечуючи неповторність та оригінальність творчого процесу.

За В. О. Моляко творчий процес винаходу має таку схему: «інтуїція та бажання – породження замислу; знання та мислення; уміння» [9, с. 21].

Узагальнюючи наведено вище можемо констатувати, важливість інтуїції та бажання особистості для породження замислу, для реалізації якого підключається творчість та рефлексія, тобто творчість повинна подобатись особистості.

Як же розвинути такі якості особистості, як бажання творчості? Щоб стати творчою особистістю вона повинна відчувати емоційне задоволення від складного процесу пошуку відповіді на поставлене питання на межі своїх можливостей. У таких умовах особливо важливим є знання меж своїх можливостей, щоб не знищити бажання творчості, коли щось систематично не вирішується. Але і спрощення процесу пошуку вирішення складних, або намагання вирішувати прості завдання не формує бажання займатись творчою діяльністю (те що легко дається не породжує інтенсивних емоцій по завершенню дій). При багаторазовому повторенні ситуації, у якій особистість отримує емоційне задоволення при вирішенні

складних творчих завдань, формується певна світоглядна позиція – «Я все зможу», яка, у свою чергу, стає запорукою подальших великих винаходів та перемог.

На нашу думку, певною ілюстрацією що така схема працює може бути наступна цитата О. В. Бражнік у роботі «Закономірності існування творчої особистості»: «першочерговою в художній творчості може бути тільки художня мета. Заради неї, і тільки заради неї – не плутати з елементарними помилками та незнанням – можна знехтувати анатомічною точністю, яка може заважати цілісному сприйманню образу. Звільнення від залежності й диктату «правильної» форми дозволяє отримати безліч варіантів форми художньої. «Ви розійшлися з зовнішньою стороною дійсності, порушили перспективу тощо, але наблизились до її внутрішнього змісту. Тут неминуха логічна розбіжність, неминучий нормальний конфлікт живописного зображення предмета з самим предметом. І якби не було цієї живописної розбіжності, Мистецтво втратило б всякий сенс... Може не подобатися той чи інший художник, не бути близьким той чи інший напрямок творчості, але там, де до таланту додається цілеспрямоване навчання і тяжка праця, безумовно, утворюється явище в мистецтві, яке викликає повагу. Заглиблюючись у пошуки новаторських вирішень, зазираючи в майбутнє, художник створює духовну атмосферу, сприяє розвитку людської душі, бо душа і мистецтво взаємно вдосконалюють одне одного. ... Гонитва за тимчасовими цінностями не вчить терпінню і наполегливості, не дозволяє отримати визнання, не продавши частково або повністю свій талант. Усе має свою цінність і вартість. Цінності не завжди чогось коштують, а те, що багато коштує, – не завжди є цінністю. Справжнє мистецтво не має вартості, воно просто цінність» [2, с. 71.]

У наведеній цитаті, крім того, прослідковується взаємообумовленість особистісних характеристик та творчих можливостей. О. З. Зак підтверджує таку взаємообумовленість, описуючи рефлексію як «вихід до засобів і умов морального становлення особистості, формування людиною уявлень про себе як суб'єкта соціально-культурних структур» [6, с. 8].

Більше того, у парадигмі аксіологічної психології рефлексія інтерпретується як засіб інтелектуалізації особистісних смислів. У цьому плані рефлексія, як наголошує З. С. Карпенко, «репрезентує засіб диференціації і впорядкування внутрішнього світу особистості, її суб'єктивного досвіду, «вимірювання» власного смислового простору. В процесі рефлексії відбувається логічний (раціональний) вибір суб'єктом тих цінностей, які потенційно вже містяться в його смисловій сфері (наприклад, через навіювання чи несвідому ідентифікацію), але особистісно ще не прийняті. Таким чином, рефлексія є засобом прийняття мотиву особистістю, засобом, що уможливило вибір із сукупності альтернатив, засобом самовизначення» [7, с. 204]. У цьому контексті, підкреслимо, що переважна більшість робіт трактує рефлексію як

метамислення, яке зробило об'єктом дослідження саме себе. Завдяки рефлексії відбувається пізнання самого себе та своєї діяльності, що сприяє інтелектуальному й особистісному розвитку людини.

Як певне узагальнення складних стосунків та співвідношень рефлексивних та творчих процесів можна назвати думку А. О. Широких: «рефлексивна свідомість рухається по колу, де поворот назад виявляється одночасно подоланням минулого і передбаченням майбутнього. Можна, вочевидь, сказати, що рефлексія – це ніщо, яке дозволяє зробити щось. З її допомогою досягається співвідношення свідомості з іншою свідомістю, з попереднім і майбутнім станом свідомості і дії. Рефлексія існує в зазорі між «вже» і «ще не», «вже став» і «ще не став», забезпечуючи осмислення минулого і передбачення майбутнього» [18, с. 62].

Розуміючи тісний зв'язок та взаємообумовленість інтелектуальної, творчої та особистісної рефлексії спробуємо обґрунтувати алгоритм створення технік розвитку творчого потенціалу особистості на засадах рефлексивного підходу.

У сучасному науковому просторі можна знайти велику кількість розроблених технік та технологій розвитку творчої особистості. Наприклад у монографії С. П. Яланської зазначені основні технології розвитку творчої особистості:

«1) технологія модульного навчання. Порівняно з традиційною лекційно-семінарською системою навчання, відрізняється тим, що сама професійна діяльність викладача, як і навчальна діяльність слухача, набувають принципово іншого характеру: центральною фігурою навчального процесу стає студент. Нова система організації навчально-пізнавальної діяльності принципово змінює психологію слухача: самі нові обставини переконують майбутнього учителя в тому, що він має працювати самостійно, ініціативно, систематично;

2) технологія групової роботи. Включає майбутніх учителів у змістовне співробітництво, де вони виступають суб'єктами спільної навчальної діяльності, а значить, змінюється їхня мотиваційна сфера. Така робота є особливо цінною при проблемному навчанні. Групова форма навчальної роботи, яка раціонально включена до навчального процесу, дає позитивні результати, робить очевидними зусилля і здібності кожного, що є природним стимулом здорового творчого змагання;

3) технологія проблемного навчання. У проблемному навчанні відкрито втілюються пізнавальні протиріччя, які реалізуються при створенні і загостренні проблемної ситуації, що викликає потребу в опануванні знань і вмінь для вирішення пізнавальних задач. Науковці визначають проблемне навчання як психолого-педагогічну систему, що заснована на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності і включає специфічне поєднання прийомів та методів викладання і навчання з рисами наукового пошуку;

4) технології творчого розвитку особистості. До цих технологій відносять навчання у співробітництві, метод проектів, різнорівневе навчання, індивідуальний і диференційований підхід, де викладач виступає як компетентний консультант, помічник, організатор педагогічної взаємодії зі студентом у пізнавальній діяльності. Широко використовується творча ситуація, яка стимулює пошукову діяльність, розвиває творчі можливості, але не завжди приводить до оволодіння новими знаннями, вміннями і навичками;

6) проектна технологія. Навчальне проектування орієнтоване, перш за все, на самостійну діяльність майбутніх учителів – індивідуальну, парну або групову. Передбачає розв'язання певної проблеми, яка завбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з другого – інтегрування знань і умінь із різних галузей науки, техніки, творчості» [21, с. 118-119].

Зазначені вище технології ефективно використовуються у навчальному процесі, але у нашому дослідженні необхідно виокремити та врахувати рефлексивні складові творчого мислення. Розробка технологій, що враховують такі складові має свої особливості, пов'язані з необхідно врахувати всі види та функції рефлексії.

Виходячи з проведеного теоретичного аналізу поняття рефлексія ми вбачаємо справедливою думку І. М. Семенова, який виокремлює такі типи рефлексії: інтелектуальна, особистісна, діалогічна, комунікативна, кооперативна, екзистенційна, та культурна.

Залежно від функцій рефлексії дослідники розглядають такі її види:

– ситуативна рефлексія, що забезпечують безпосередню залученість суб'єкта до ситуації, осмислення її елементів, аналізу того, що відбувається;

– ретроспективна рефлексія спрямована на усвідомлення минулих подій, діяльності, вчинків з метою виокремлення ресурсних, ризикових складових та запобігання повторення досвіду минулого й підвищення ефективності життя;

– прогностична рефлексія спрямована на моделювання бажаного результату взаємодії, пошуку інноваційних та ефективних рішень, досконалих способів досягнення результатів, домовленостей стосовно процесу діяльності тощо.

Щоб обґрунтувати алгоритм створення технік розвитку творчого потенціалу особистості на засадах рефлексивного підходу, необхідно врахувати активізацію всіх типів та видів рефлексії.

Один із можливих варіантів формування такої техніки запропонував М. Г. Алексєєв за допомогою розроблених ним кроків:

«Зупинка – початковий шаг до рефлексії є найважливішим та початковим кроком, улюбій рефлексії, завершення мисленої дії, що відбувається, інакше неможлива поява установки на його аналіз... Про яку рефлексію може йти мова, коли ще діють думки, що відносяться до старого

предмету мислення. ... Це найбільш складна частина роботи як з іншими, так і в особистісній рефлексії. Відмітимо, що зупинка широко використовується в техніках дзен-буддизму.

Фіксація – другий функціональний етап рефлексії. ... Неможливо та і непотрібно відновлювати все, достатньо виокремити вузлові пункти та характер (причинні зв'язки) переходів між ними. Досягається це не просто: люди звикли дещо фіксувати в достатньо розгорнутій формі; вимога фіксації кожного виділеного ним фрагменту одним, максимум двома-трьома словами викликає ускладнення. Ці окремі фіксації, щоб вони не зникли в потоці свідомості, повинні бути закріплені на папері (в індивідуальних випадках), або на дошці, плакаті (в колективних випадках)...

Об'єктивація – робота над фіксацією – третій етап рефлексії. ... починається їх перетворення, зведення до деякої цілісної форми або декільком об'єктам... Виділення (побудова) об'єкту (на відміну від фіксації) вже надає можливість працювати з ним у різних контекстах, тобто рефлексія об'єктивує свої результати, переводячи фіксації в онтологічну площину.

Відсторонення – умова для неупередженої рефлексії.

Запобігання відходу в аналізі своєї або чужої діяльності в оцінці «добро – зло», які сильно заважають нормальному проведенню рефлексії, відволікаючись від суті цього питання, що призводить до іншого «прилипання» в продовження того, що вже було і що тепер потрібно відображати....

Схеми дій

Перша схема ... ціль дії завчасно визначена та очевидна для ведучого. Саме він веде тих, хто навчається, до орієнтування, досліджує її повноту та тому подібне, після цього по схемі етапів формування розумових дій із зовнішнього розгорнутого плану виконання до внутрішнього, відповідно – у кінці виконання необхідно все проконтролювати...

Друга схема. ... Початком стає не орієнтування а, задум, ідеал майбутніх дій, задум може мінятися та повинен бути породжений індивідуальними та колективними зусиллями; та для цього – і в цьому суть методологічно проробленої організації – повинні бути створені відповідні умови. Замість перетворення мови в автоматизм висувається реалізація, тобто втілення задуму в життя, функція не менш творча у порівнянні зі створенням цілі, та, насамкінець, рефлексія, тобто не просто оцінка правильності виконання, а функція освоєння накопиченого у дії досвіду, тим самим готується ґрунт для нових можливих задумів, нових планомірних дій» [1, с. 92-115].

Крім зазначених вище, створені техніки колективного обговорення проблем; техніки долучення до своєї ідеології спеціалістів нових профілів; техніки побудови більш широкого контексту аналізу проблем, розширення

рамок за рахунок аналізу контексту; техніка постановки рефлексивного завдання та переносу рефлексивних процесів в управління та самоорганізацію» [1, с. 85].

Використовуючи такі та подібні схеми та технології в залежності від об'єкту сучасна наука розробляє та застосовує «аутопедагогіку», «діалого-педагогіку», «соціопедагогіку», «культур-педагогіку», «інформ-педагогіку» та інші розробки. Крім того, розробляються багато напрямків розвитку творчих можливостей особистості, таких як рефлексивна акмеологія, рефлексивний менеджмент, рефлексивна реабілітологія, рефлексивна психотерапія та інші.

Підтвердженням активного використання у практичній діяльності означених технологій є опублікований у науковій роботі О. Грицини та М. Філіппова досвід використання методу створення рефлексивно-інноваційного середовища в умовах військової служби. Вони зазначають, що «суть методів рефлексивного культивування (рефлексика, рефлепрактика, рефлетренінг) полягає в їх принциповій інноваційній відкритості стосовно кожного практичного завдання саморегуляції психічної стійкості керівників. У нашій дослідно-експериментальній роботі було вирішено понад 240 практичних завдань. Наступний моніторинг за психічною стійкістю й діяльністю військових керівників засвідчив, що учасники рефлепрактики більш ефективно їх виконували в процесі адаптації, а надалі – і під час професіоналізації, практичної діяльності. Аналіз результатів експерименту свідчить, що вони забезпечили ефективне вирішення таких прагматично значущих завдань, як: розвиток діалогу, процесу взаємозбагачення культур через культивування реальних цінностей у свідомості конкретного військового керівника; соціалізація та адаптація військового керівника до швидкозмінливих умов професійної діяльності; розвиток нового рефлексивного-гуманістичного менталітету військового керівника» [5, с. 104].

Ефективність та продуктивність застосування таких технік підтверджується результатами застосування рефлепрактики, вчені зазначають що «рефлепрактика, використана у межах саморегуляції психічної стійкості керівників, визначила продуктивний розвиток ключових компонентів бажаного профілю військового керівника: розвиток світоглядної орієнтованості і позиційної визначеності, моральності, розширення свого кругозору; удосконалення професійних, духовно-моральних та організаторських якостей; формування загальної, правової і психолого-педагогічної культури, естетичних та фізичних якостей; постійне вдосконалення професійної компетентності; розвиток саморегуляційної культури, мотивації самовдосконалення і гармонійного розвитку. Аналіз процесу саморегуляції військового керівника дозволяє стверджувати, що він є найбільш продуктивним, якщо проходить низку логічно взаємозалежних і взаємообумовлених етапів роботи людини над

собою. Як ключові етапи ми виокремлюємо самопізнання (самоусвідомлення, самовивчення, самооцінку), планування роботи над собою, безпосереднє самовдосконалення, оптимізацію системи роботи і «самовдосконалення» [5, с. 107].

Практика ефективного використання рефлексивного підходу для розвитку творчої особистості обумовлює подальші наукові дослідження цієї проблеми. У дослідженнях В. К. Зарецького, присвячених динаміці творчого процесу, виявлено, що на початкових та кінцевих фазах переважає змістовний план мислення, а в середині – смисловий; це ще раз підтверджує, що творчий процес представляє собою функціонування мислення, яке одночасно протікає на змістових та смислових рівнях, однак смисловий рівень (рефлексивний, особистісний та комунікативний) є регулюючим по відношенню до змістового.

Таким чином, розвиток творчого мислення визначається створенням умов для формування оптимальної та збалансованої взаємодії змістових та смислових рівнів через активізацію рефлексивних процесів. Використання методів організації, дезорганізації та активізації мислення, а також категоріально-нормативного та змістовно-смислового методу на різних етапах пошуку рішення можуть дати можливість розкривати глибинні структури психіки та надавати нові поштовхи для розвитку творчого потенціалу особистості.

Перспективним для широкого використання, на нашу думку, є запропонований Р. М. Васютінм метод рефлексивного відео-тренінгу.

На думку вченого, «рефлексивний відео-тренінг є більш ефективним методом оптимізації професійно-особистісного росту у порівнянні з традиційними (трансляційними) методами професійного навчання та базовими технологіями ігрових рефлексик, що проявилось у різній динаміці розподілу рефлексії по компонентах професійного росту, в змінах ступеню готовності до професійної творчості та рівню самоорганізації особистісного росту. Це відбувається тому, що в рефлексивному відео-тренінгу ключовими моментами є:

а) створення рефлексивно-розвиваючого середовища як умови та способу цілеспрямованого культивування різних типів рефлексії,

б) створення рефлексивно-спільнотворчих відношень, що забезпечують потужні способи саморозвитку та самореалізації кожного учасника,

в) розвиток рефлексивно модифікованого відео-зворотного зв'язку,

г) реалізація розроблених рефлексивно-психологічних прийомів та засобів, що забезпечують вказані процеси» [3, с. 6].

Окремо необхідно наголосити про формування творчого мислення та креативності через рефлексотехнології, що застосовувались у груповій формі.

Серед практичних методів оптимізації групової взаємодії з вирішення творчих задач найбільш відомими є мозковий шторм,

синектика, організаційно-діяльнісні ігри та інші. І. М. Семенов та С. Ю. Степанов розробили практичні методи оптимізації сумісної творчості засновані на культивуванні групової творчості, використовуючи рефлексивні процеси. Розроблений рефлексивно-інноваційний практикум це метод активізації творчого потенціалу групи та особистості через переосмислення досвіду традиційних форм життєдіяльності колективу. Рефлексивно-гуманістична модель має свою логіку розгортання (в мисленні наявність проблемно-конфліктної ситуації; у діяльності установка на кооперацію; у спілкуванні на відкритість до досвіду себе та іншого).

Растянніков А. В. наводить ознаки, що відрізняють рефлексивно-творчий підхід від психолого-педагогічного впливу:

«1) структурний (що відображає акцент суб'єктів на спільну творчість), виражений в критиці власного та іншого досвіду і в тому, що мета суб'єкта не стільки «знахідка» і навіть не результат спільної діяльності, як процес спільного пошуку, тобто кожен займає спільнотворчу позицію, виступаючи для іншого як гарант розвитку;

2) процесуальний, проявляється в тому, що взаємодія суб'єктів не стільки пов'язана з обміном досвідом, що стосується трансформації та перетворення один одного як цілісних особистостей, і кожен учасник є каталізатором для іншого;

3) функціональний, пов'язаний з тим, що кожен випадок інновацій стає тільки приводом, виходом до нових знань, але не остаточною істиною» [10, с. 14].

Немченко С. Г. розкриваючи значущість використання рефлексивних технологій, в тому числі при підготовці спеціалістів, зазначає, що процес підготовки майбутнього фахівця не може бути ефективним без дії рефлексивних механізмів, які на різних етапах соціальної організації сприяють внесенню змін до управлінських процесів.

Висновки. У результаті проведеного теоретичного дослідження проведено аналіз взаємозв'язку рефлексії та творчих можливостей особистості. Визначено що поняття «рефлексія» у різних наукових дослідженнях трактується як властивість, як пояснювальний принцип, як властивість свідомості, як процес, як механізм і тому по-різному наповнюється смисловим змістом та використовується у багатоманітному значенні.

Рефлексія виокремлює такі типи рефлексії: інтелектуальна, особистісна, діалогічна, комунікативна, кооперативна, екзистенційна, та культурна (І. М. Семенов).

Залежно від функцій рефлексії дослідники розглядають такі її види:

– ситуативна рефлексія, що забезпечують безпосередню залученість суб'єкта до ситуації, осмислення її елементів, аналізу того, що відбувається;

– ретроспективна рефлексія спрямована на усвідомлення минулих подій, діяльності, вчинків з метою виокремлення ресурсних, ризикових складових та запобігання повторення досвіду минулого й підвищення ефективності життя;

– прогностична рефлексія спрямована на моделювання бажаного результату взаємодії, пошуку інноваційних та ефективних рішень, досконалих способів досягнення результатів, домовленостей стосовно процесу діяльності тощо.

З'ясовано, що рефлексія є системно-формуєчим фактором саморегулювання творчого процесу мислення визначається тим, що вона, будучи провідним компонентом, «зв'язує та замикає мислення та мислення» (за Г. П. Щедровицьким), вона забезпечує мета-когнітивне подолання конфлікту творчого пошуку (за І. М. Семеновим), вона є провідним процесом у формуванні смислових структур особистості, узгоджуючи ідеальні об'єкти з діяльністю (Д. О. Леонтьєв).

Одним із можливих варіантів формування технік розвитку творчого потенціалу особистості може бути використання розроблених М. Г. Алексеевим кроків:

1. Зупинка дорефлексійної діяльності. Усяка попередня діяльність має бути завершена чи призупинена.

2. Відновлення послідовності виконаних дій. Усно чи письмово відтворюється все, що зроблено, у тому числі й те, що на перший погляд здається дріб'язковим.

3. Вивчення відтвореної послідовності дій з точки зору її ефективності, продуктивності, відповідності поставленим завданням.

4. Виявлення і формулювання результатів рефлексії. Таких результатів може бути виявлено кілька видів: предметна продуктивна діяльність – ідеї, пропозиції, закономірності, відповіді на запитання тощо; способи, які використовувались чи створювались у ході діяльності; гіпотези щодо майбутньої діяльності.

Сучасна наука представляє багато напрямків розвитку творчих можливостей особистості, таких як рефлексивна акмеологія, рефлексивний менеджмент, рефлексивна реабілітологія, рефлексивна психологія, рефлексивна психотерапія та інші.

Проаналізовані наукові роботи, присвячені практичному використанню методів та технологій заснованих на рефлексивному підході (рефлексика, рефлепрактика, рефлетренінг, рефлексивний відео-тренінг та інші) засвідчують їх високу ефективність та перспективність подальшої їх розробки та удосконалення.

Враховуючи зазначене вище, необхідно визначити особливості розвитку творчої особистості на засадах рефлексивного підходу як можливості бути вільною від зовнішніх та внутрішніх перепон для власного мислення.

Список використаних джерел

1. Алексеев Н. Г. Проектирование и рефлексивное мышление. *Развитие личности*. 2002. № 2. С. 92–115.
2. Бражник О. Закономірності існування творчої особистості. *Вісник ЛНАМ*. 2010. № 21. С. 63–72.
3. Васютин Р. Н. Психолого-педагогические аспекты оптимизации профессионального роста в группе в условиях рефлексивного видео-тренинга: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Сочи, 2000. 21 с.
4. Генисаретский О. И. Социальное проектирование как средство активной культурной политики. *Социальное проектирование в сфере культуры*. М. : НИИ культуры, 1986. С. 29–42.
5. Грицина О., Філіппов М. Проблеми саморегуляції психічної стійкості військових керівників при подоланні адаптаційних утруднень. *Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної служби*. 2019. № 2(13). С. 94–111.
6. Зак А. З. Проблемы психологического изучения рефлексии. *Исследование речемысли и рефлексии*. Алма-Ата, 1979. 65 с.
7. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
8. Лефевр В. А. Рефлексия. М. : «Когито-Центр», 2003. 496 с.
9. Моляко В. Д. Творческая конструкторология (пролегомены). К. : Освіта України, 2007. 388 с.
10. Растянный А. В. Рефлексивный подход к проблеме формирования групповой способности к совместному творческому мышлению. 2006. URL: http://www.ipras.ru/ponomarev/rgnf/lab/texts/rastyannikov_galperi_n.pdf
11. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. М. : АН СССР, 1957. 328 с.
12. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб. : Питер, 1999. 720 с.
13. Семенов И. Н. Проблемы рефлексивной психологии решения творческих задач: монография. Москва : Академия пед. наук, 1990. 216 с.
14. Семенов И. Н., Степанов С. Ю. Типы и функции рефлексии в научном мышлении. *Проблемы рефлексии в научном познании* / отв. ред. В. Н. Борисов. Куйбышев : Куйбышевский гос. ун-т, 1983. С. 76–82.
15. Семенов И. Н. Рефлексивная психология творчества: концепции, эксперименталтика, практика. *Журнал Высшей школы экономики*. 2005. Т. 2. № 4. С. 65–73.
16. Степанов С. Ю. Место личностной рефлексии в решении творческих задач : автореф. дис.... канд. психол. наук : 19.00.07. М., 1984. 26 с.

17. Широких А. О. Рефлексія як чинник життєвого проектування особистості. *Молодий вчений*. 2018 р. № 8 (60). С. 62–68.
18. Щедровицкий Г. П. Мышление–Понимание–Рефлексия. М. : Наследие ММК, 2005. 800 с.
19. Щедровицкий Г. П. Коммуникация, деятельность, рефлексия. *Исследования речемыслительной деятельности*: сб. / отв. ред. М. М. Муканов. Алма-Ата, 1974. С. 12–28.
20. Щедровицкий Г. П. Рефлексия. Методология в России. URL : <http://circleplus.ru/archive/n/34/1>
21. Яланська С. П. Психологія творчості: навч. посіб. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 180 с.
22. Dörner P. Self-reflection and problem-solving. In: *Human and artificial intelligence*. Berlin, 1978. P. 101–107.

Лебединська Г. О.

кандидат політичних наук, доцент,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА МОТИВАЦІЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ВИБОРУ ОСОБИСТОСТІ

У даному розділі висвітлено теоретико-методологічні основи дослідження мотивації електоральних вподобань, механізмів дії існуючих моделей електорального вибору, вивчення демографічних особливостей голосування. З'ясовано, в якій мірі вибір громадянина є самостійним та якими мотивами він керується, віддаючи перевагу тій чи іншій політичній силі.

Постановка проблеми. Україна зробила свідомий вибір, обравши для себе європейську інтеграцію, як стратегічний напрям розвитку. Становлення української державності проходить турбулентний та суперечливий шлях. Вибори є одним із головних атрибутів демократичного режиму. Політико-правовий та економічний європейський простір стали основними зовнішньополітичними пріоритетами на усіх рівнях держави. Невід'ємною складовою цих процесів є активна участь населення у формуванні ефективного механізму народовладдя, шляхом виборів органів влади на всіх рівнях.

Існує чимало проблем при проведенні виборів, адже політична свідомість в умовах суспільних перетворень може виступати об'єктом маніпуляцій та ангажування, замість активного осмислення політичних потреб, цінностей, інтересів, нації, преференції виборців є основними детермінантами формування державної політики та поширення демократичних процесів, які притаманні глобальному політичному процесу. Водночас механізми формування владних структур в Україні знаходяться в полі складних трансформаційних процесів.

Дослідження, які стосуються електоральної проблематики досить активно проводяться в країнах Західної Європи та США. На сьогодні уже існує потужний емпіричний матеріал вивчення політичної поведінки виборців. В Україні поведінка виборців активно досліджується через вивчення виборів, політичної участі, пасивності, ефективності інструментів маніпулювання громадською думкою.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Електоральний вибір – динамічне явище і залежить від суб'єкта вибору та від загальних параметрів системи, в умовах якої цей вибір здійснюється.

Загалом вибір визначають як надання переваги одній з альтернатив на певній підставі. Проте Г. Балл вважає таке визначення надто абстрактним. Щоб подолати цей недолік, він вводить низку понять. А саме а) виборець, що здійснює вибір, б) ситуація (період тривання

Відомості про авторів

Атаманчук Ніна Михайлівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Беспарточна Олена Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Білоус Руслана Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Герасименко Лариса Віталіївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Горбенко Юрій Леонідович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Клевака Леся Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Лебединська Ганна Олександрівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Літвінова Ольга Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Моргун Володимир Федорович – кандидат психологічних наук, професор кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, почесний професор Міждержавного інституту українсько-казахстанських відносин імені Н. А. Назарбаєва (м. Київ), заслужений працівник освіти України.
E-mail: v.f.morgun@gmail.com

Поясок Тамара Борисівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Сайко Наталія Олександрівна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Сощенко Світлана Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Тесленко Марина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ткач Тамара Володимирівна – доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Тур Оксана Миколаївна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Юдіна Наталія Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Яланська Світлана Павлівна – доктор психологічних наук, професор, в. о. завідувачою кафедрою психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ
В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

Колективна монографія

Наукові редактори

Л. В. Герасименко, В. Ф. Моргун

Матеріали книги видано в авторській редакції

англійською та українською мовами

Підписано до друку 03.11.2020.

Формат 60x90 1/16. Умовн. друк. арк. 15,0.

Наклад 300 прим. Замовлення № 70-20. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman.

Видавець і виготовлювач ПП Щербатих О. В.,

вул. Софіївська, 36-Б, м. Кременчук, 39601

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2129 від 17.03.2005 р.

www.novabook.com.ua 097 555 10 72

e-mail: novabook@ukr.net